

El lloc de la filosofia en la formació universitària¹

Gerard Vilar

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filosofia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain.

És un coneixement elemental el saber que els temps canvien i nosaltres amb ells, i que sempre ha estat així des que hi ha civilització humana sobre aquest castigat planeta. Entre les coses que més canvien i ho fan més ràpidament, és clar, es troba el saber mateix, que es multiplica, diversifica i divideix. Així ocorre, per exemple, amb la distinció entre el saber tècnic i el saber humanístic, que és una distinció nascuda històricament en temps de l'alta cultura dels grecs, a l'època clàssica, en temps d'Aristòtil, en les obres del qual la trobem formulada amb una enorme precisió i saviesa. Cal parar esment, tanmateix, que aquesta diferenciació no implicava per al més savi dels grecs una necessària oposició. Ans al contrari, quelcom semblant com una separació i enfrontament entre el saber humanístic i el saber tecnicocientífic era més aviat impensable. I en qualsevol cas, per als grecs la unitat dels sabers era una cosa garantida, alhora òbvia i explicada per tots els filòsofs. I així van romandre les coses fins a la Il·lustració, si més no. Va ser la Revolució Industrial, amb la seva exigència de renovació tècnica i científica contínua, amb la seva transformació del saber en una força productiva fonamental, la que va portar la fractura progressiva entre les «dues cultures», la que va dur els fenòmens de domini social de la tècnica i, alhora, els moviments de rebuig davant d'aquests fenòmens i les convulsions socials a les quals cíclicament la modernitat ens aboca. La modernitat és un món on el canvi i la transformació han substituït allò ferm i estable, en el que tot el que és sòlid es dissol en l'aire, un món en permanent *experimentació*.

Els experiments que els éssers humans fem amb les nostres institucions i formes de vida necessiten de temps, normalment de molt de temps. Tot sovint aquests experiments tenen conseqüències nefastes i irreversibles per a una o diverses generacions, tal com ha ocorregut amb alguns experiments polítics i tec-

1. Una versió castellana d'aquest text va ser llegida el setembre de 1995 al V Centenario de la Universidad de Santiago/V Congreso da Asociación Alexander von Humbolt de España: *Universidad, ¿Formación técnica versus Humanista?*, que va tenir lloc a Santiago de Compostel·la.

nològics realitzats al llarg d'aquest segle, però també tot sovint podem aprendre de l'experiència del que ha ocorregut en el passat. I encara que el demà ja no és un simple deixeble de l'ahir, és a dir, la història ja no és, ni tampoc no pot tornar a ser, aquella *magistra vitae* que va ser en el món clàssic o premodern, resultaria inconcebible una existència col·lectiva racional sense la contínua reflexió sobre el passat, i en primer lloc del passat recent. Un d'aquests experiments té a veure amb la filosofia.

Fa ja bastant més d'un segle que la filosofia va deixar d'ocupar un lloc central en l'ensenyament superior en tant que ciència de les ciències o *reina* de les ciències, per dir-ho amb una fórmula que avui ens sona absolutament ridícula i cursi. Aquesta reina fa temps destronada a penes s'ha atrevit en tot aquest temps a reivindicar els seus drets enfront del saber positiu, el coneixement productiu i l'evidència d'allò immediatament eficaç o rendible. No cal que recordi arguments que tothom més o menys coneix i que, com ha de ser en tota societat democràtica, alguns consideren vàlids i d'altres no. Tanmateix, no estic molt segur que la progressiva marginació —a voltes total— a la qual ha estat sotmesa la filosofia al llarg del darrer segle, i molt particularment en els darrers decennis, sigui desitjable també de mantenir en el futur. En el brevíssim temps d'aquesta comunicació m'és impossible estendre'm en massa arguments. Tan sols vull limitar-me a oferir-los una possible línia de reflexió.

L'ensenyament superior es troba sotmès avui dia a enormes pressions en direcció a profundes transformacions funcionals i estructurals que ja s'iniciaren en els anys cinquanta. La universitat ha d'adaptar-se a la complexitat en augment de les nostres societats i donar respostes adequades a les seves incompables necessitats sempre en renovació i creixement. La idea mateixa d'*universitas* fa ja molt de temps que va deixar de tenir un correlat empíric. No hi ha cap unitat del saber des de la qual defensar la idea d'universitat. Hi ha una multiplicitat creixent de sabers heterogenis i de tècniques que per certa comoditat i eficàcia administrativa i de gestió continuen existint en aquest marc institucional heretat que anomenen *universitat*, però que s'ha buidat de contingut espiritual i apareix com a purament funcional a un aparat maquinal de divisió del treball i de reproducció sistèmica.

I essent això veritat, no és tota la veritat. Perquè la universitat és, alhora, el principal lloc de transmissió del saber superior. La societat actual demanda certament una gran diversitat de sabers científics, tècnics i administratius que han de ser transmesos a les noves generacions del mode més eficaç possible. L'eficàcia, tant en termes intel·lectuals com econòmics, s'ha convertit avui, com és prou sabut, en un criteri fonamental amb el qual la societat i l'Estat pressionen les universitats, atesos els costos creixents de l'ensenyament i les dificultats financeres que la majoria dels estats pateixen en els darrers temps. Però la universitat és també el lloc on es genera, es crea i es produeix la major part d'aquest mateix coneixement. Encara que no hem de fer-nos massa il·lusions sobre això, la imatge de la universitat com una *community of investigators* dedicats a l'empresa de la cerca cooperativa de la veritat continua sent un *Leitbild* de la visió contemporània almenys d'una part important d'aquesta institució.

La universitat, doncs, es caracteritza per estar sotmesa a un continu procés d'aprenentatge en aquesta doble direcció: davant de la societat a la qual serveix i que li exigeix de satisfer les seves necessitats i davant l'increment i renovació del saber superior que segueix la pròpia lògica de la investigació científica i que, en moltes branques del coneixement, freqüentment no coincideix amb les exigències peremptòries de la societat o davant d'aquestes, apareix com un luxe, un excedent. Aquest darrer sembla ser el cas, actualment, de la filosofia.

Tanmateix, mentrestant, la filosofia mateixa ha canviat essencialment. Al llarg d'aquests darrers cent cinquanta anys ha deixat paulatinament de buscar aquell saber últim, definitiu i totalitzant que varen perseguir els clàssics. És el que s'ha anomenat la «crisi de la metafísica». Avui la filosofia se'n presenta en certa manera com el contrari del que va ser. En primer lloc, filosofia és anti-dogmatisme, il·lustració crítica, exigència de pensar amb el cap, desconfiança davant les idees acceptades i dominants, desconfiança davant el llenguatge i els conceptes heretats. La filosofia, en segon lloc, ens parla del caràcter obert de l'experiència humana, de la multiplicitat de sentits del món, de la temporalitat de tota veritat, dels modes de renovació de les nostres descripcions del món. La filosofia ens exigeix avui l'exercici de les nostres capacitats creatives d'imaginació i innovació, de renovació i invenció davant d'un món complex, canviant i incoherent o que no es deixa reduir a una unitat de comprensió. La filosofia és, per tant, no sols crítica de conceptes i del llenguatge, sinó que també n'és la creadora. La filosofia, finalment i en tercer lloc, és avui també, avui més que en el passat, escola de tolerància i aprenentatge de la diferència i el respecte a l'altre. Aquest ha estat sempre un tret característic de la filosofia des de Sòcrates, sens dubte traïdonat en ocasions per l'excessiva pretensió metafísica de conèixer el món en la seva unitat i veritat sobrevalorant les capacitats de l'intel·lecte humà. Un cop alliberats d'aquesta aspiració desmesurada, ens queda la modesta pretensió wittgensteiniana i adorniana de buscar les diferències en el respecte a allò heterogeni.

Totes aquestes consideracions em duen a entendre que la filosofia hauria de reintegrar-se en el currículum de tot estudiant universitari tot formant part d'una educació integral per a un món com el del proper segle, que exigirà més imaginació i tolerància, més capacitat d'innovació i respecte al que no comprenem o no compartim, que qualsevol època passada. L'ensenyament de la filosofia com a entrenament de les capacitats per a *l'argumentació i la crítica*, el *respecte a allò altre* i la *racionalitat creadora* és, sens dubte, un desafiament extraordinari per als mateixos filòsofs degut als pèssims hàbits adquirits tan sovint en aquests decennis de progressiu encapsulament dels filòsofs en la seva *especialitat*, en la seva *àrea* i en el seu *departament*. Encara que, en el fons, el que ara plantejo no sigui més que la confirmació del més vell saber filosòfic, això és: el saber socràtic que com més sabem, comprenem que sabem menys del que creïem i que, per consegüent, el coneixement sense esperit crític, sense imaginació i sense humilitat i respecte duen al dogmatisme i al tancament intel·lectual, a la sobèrbia irresponsable i a la intolerància, és a dir, als valors contraris als fonaments de la nostra cultura, que són els que estan incorporats en la moral

universalista, l'economia social de mercat, l'Estat de dret, la democràcia política, la ciència i les arts lliures.

No estic gens segur del mode com aquesta proposta hauria d'articular-se concretament en el nostre país. Tal vegada, per posar un exemple, com a assignatures «de campus» optatives, però amb més crèdits assignats que les assignatures optatives normals a fi i efecte de dotar-les de més atractiu en el context d'uns plans d'estudis excessivament carregats i que pressionen terriblement els estudiants, com són els que existeixen actualment en la majoria de les nostres facultats i escoles superiors. Potser, al contrari i per posar un altre exemple, com a assignatures adaptades específicament a àrees de coneixement o a facultats. Les propostes podrien ser indubtablement diverses. Però estic convençut de l'efecte positiu que tindria per als joves universitaris la introducció de cursos de teoria de l'argumentació, d'ètica, d'estètica, de filosofia política, etc. Aquests ensenyaments, és clar, haurien de ser en l'esperit crític, renovador i antidogmàtic, però de modèstia i prudència intel·lectuals, distanciat de la subversió cridanera i inane d'altres moments, com és l'esperit de la filosofia contemporània, és a dir, en l'esperit dels grans pensadors actuals com Rawls, com Davidson, com Habermas o com Foucault. Això tindria efectes beneficiosos en la formació dels nous homes i dones, ciutadans i *cibernautes* del segle XXI, que, lluny del *Fachidiot* que tant ha proliferat en aquest segle que s'acaba, hauran de ser homes i dones molt preparats per a un món en contínua transformació i de creixent complexitat, un món que els exigirà molta plasticitat i capacitat d'aprenentatge, reflexos intel·lectuals, i molta responsabilitat i tolerància.